

Dr. Tóth-Takáts Judit, PhD

**Tóth Emil kántori életútja
The Career Path of Chief Cantor Emil Tóth**

ABSZTRAKT

Jelen tanulmány „*A Magyar Tudomány Ünnepe 2017. - Magyar kántorvilág*” című konferencián elhangzott előadás kibővített változata. A tanulmányban a szerző Tóth Emil főkantor tevékenységét mutatja be pálya- és munkatársai visszaemlékezései alapján. Személyes beszélgetés keretében osztotta meg emlékeit Dr. Schőner Alfréd főrabbi, az OR-ZSE rektora, Ádám Mária, a Goldmark kórus vezetője, Lisznyay-Szabó Mária, aki évtizedeken keresztül a Dohány utcai zsinagóga orgonistájaként működött, valamint Fekete László, a Dohány utcai zsinagóga főkántora. A beszámolóok bepillantást engedtek Tóth Emil kántori pályájának alakulásába a kezdetektől fogva. Ádám Emil tanítványaként ismerkedett meg a liturgikus énekkel, melyet már kinevezett kántorként magas fokon művelt, együtt dolgozva rabbikkal és orgonistákkal: Scheiber Sándorral, Schőner Alfréddal, Lisznyai-Szabó Máriával, Kármán Györggyel. A közösséget pedig évtizedeken keresztül előimádkozóként vezette és szolgálta.

ABSTRACT

This article is the expanded version of a presentation given at the conference titled as “Celebration of Hungarian Science 2017 - The World of Hungarian Cantors”. In this study the author investigates the activity of chief cantor Emil Tóth based on the recollections of his colleagues and peers. The author had the privilege to rely on personal conversations with chief rabbi Dr. Alfréd Schőner, Rector of the Jewish Theological Seminary – University of Jewish Studies, Mária Ádám, conductor of the Goldmark Choir, Mária Lisznyay Szabó, who, over many decades served as principal organist of the Dohány Street Synagogue of Budapest, and, last but not least, with László Fekete, the chief cantor of that same synagogue. These accounts afforded an insight into the trajectory of Emil Tóth's career from the beginnings onward. Tóth became acquainted with liturgical chant under the tutelage of Emil Ádám. As an appointed cantor, he cultivated the genre at the highest level, in collaboration with rabbis and organists such as Sándor Scheiber, Alfréd Schőner, Mária Lisznyay Szabó and György Kármán. As a shliach tzibur he led and served his congregation and community for decades.

Dr. Tóth-Takáts Judit, PhD

**Tóth Emil kántori életútja
The Career Path of Chief Cantor Emil Tóth**

Dr. Tóth-Takáts Judit, DLA az Országos Rabbiképző-Zsidó Egyetem adjunktusa. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem egyházzene programján szerzett doktori fokozatot 2014-ben. Főbb érdeklődési területei a zsidó és keresztény vallások találkozási pontjai a liturgikus zenében, a magyarországi kántorok tevékenysége, valamint zsidó zeneszerzők munkássága a különböző zenetörténelmi korokban.

Dr. Judit Tóth-Takáts, DLA, senior lecturer at the Jewish Theological Seminary – University of Jewish Studies in Budapest. She received her doctoral degree in 2014 at the Church Music Department of the Franz Liszt Academy of Music, Budapest, Hungary. Her main areas of interest are the crossing points of Jewish and Christian religions in liturgical music, the activities of Hungarian cantors, and the works of Jewish composers in different eras of music history.

Ahhoz, hogy Tóth Emil kántori tevékenységét, pályáját bemutathassam, segítséget kaptam munkatársaitól és barátaitól: Rektor Úrtól, mint az Országos Rabbiképző- Zsidó Egyetem zsinagógájának egykori főrabbiájától, Ádám Máriától, a Goldmark kórus vezetőjétől, Lisznyay Szabó Máriától,¹ aki évtizedeken keresztül a Dohány utcai zsinagóga orgonistája volt és Fekete László főkantor úrtól. Ezúton is szeretném megköszönni a velük folytatott beszélgetéseket, a feldolgozásra átengedett képi- és hangzóanyagok sokaságát.

Tóth Emil énekét magam is sokszor hallottam, mind a zsinagógában, mind pedig hangversenyteremben. Amikor – immár több mint 10 éve – először léptem át az egyetem kapuját, hogy zeneakadémiai tanulmányaimat kiegészítsem, Ungárné Dr. Komoly Judit professzorasszony Kármán György tanár úrhoz irányított.² A mindenki által szeretett Gyuri bácsi óráin kezdtem megismerkedni a zsidó liturgikus zenével, az imákkal, a dallamvilággal, a különböző előadásmódokkal.

¹ Lisznyay Szabó Mária zenepedagógus, karnagy. 1963-tól a Frankel Leó utcai, majd 1971-től (édesapját, Lisznyay Szabó Gábort követve) több mint 40 éven keresztül a Dohány utcai zsinagóga orgonistája.

² Kármán György (1933-2008) c. egyetemi tanár, zongoraművész, az MTV főmunkatársa. 1968-tól haláláig az OR-ZSE zsinagógájának orgonistája, 1996-tól a zsidó liturgikus zene oktatója, 2000-től pedig tanszékvezető egyetemi magántanár az OR-ZSE-n. Életéről bővebben ld.: <http://www.or-zse.hu/ev/karman70.htm>. <http://rabbi.hu/karmangyut2008.htm>

Dr. Tóth-Takáts Judit, PhD

**Tóth Emil kántori életútja
The Career Path of Chief Cantor Emil Tóth**

Az órákon tanultak hamarosan összekapcsolódtak a zsinagógai tapasztalatokkal. A Tóth Emil főkantor úr vezette szombatfogadások alatt Gyuri bácsi gyakran – kiemelt helyét otthagya – hátrajött hozzám, és amellet, hogy segített eligazodni az imakönyvben, minden dallamhoz rövid magyarázatokat fűzött: „Ez hagyományos dallam. Ez Sulzer dallama. Hallod, hogy emelkedik? Na, a főkantor úr ezt egy kicsit túlságosan megcifrázta!” Egy idő után aztán már csak a helyéről ülve kacsintott, vagy a kezével mutatott egy-egy érdekesebb dallamfordulatot. Mindemellet pedig a kiemelt ünnepeken hallhattam az imadallamokhoz játszott orgonakíséretét és a kórus által énekelt válaszokat, kiegészítő tételeket is. Így ismerkedtem meg a neológ liturgiával, Tóth Emil gyakran hősi magasságokba emelkedő, hosszan kitartott, vagy éppen aprólékosan túldíszített tenor hangját hallgatva, amit az orgona hol akkordokkal, hol egy-egy rövid dallamrészlet megismételésével támasztott alá, visszhanggal vagy zenei válaszokkal színesített. Így lett teljes ez a liturgia számomra, tenor szólóval, orgona- és kóruskísérettel. Később szembesültem a különböző stílusokkal a neológián belül is, nem beszélve most az ortodox liturgia zenei világáról. Mivel a liturgia mindig dallamokon keresztül jelenik meg és a zene nemcsak az előadó, hanem a befogadó ízlésétől is függ, tehát teljesen szubjektív, ezért természetes, hogy van, aki szereti, ha egy-egy imát akár operaáriaként is hallgathat, másokat pedig inkább az egyszerűbben előadott dallamok segítenek az elmélyülésben. Azonban ebben a helyzetben egy biztos volt: Tóth Emil imádkozott és előadott. A kettőt nem választotta szét, a liturgia egyben előadás is volt – a koncertjein pedig fordítva: az előadás imádság is lett.

Néhány évvel később, Gyuri bácsi halálával az orgona is elhallgatott a Rabbiképző zsinagógájában. A nagy tenorszólókat már nem tartotta kordában és nem terelgette többé az orgona. Aztán elközelgett az esküvőm napja is. Vártam, hogy lehet egy mindig főszerepben álló hőstenorból az ifjú párhoz szóló kántor? Az eredmény felemelő élmény volt. Főkantor úr imádkozott és közben gyönyörűen énekelt. Előadott, de ezt az előadást úgy alakította, hogy meghagyta a természetes főszereplőket – ez első hangjaitól érződött. Olyannyira, hogy a mai napig szívesen nézem és hallgatom újra a felvételt.

Dr. Tóth-Takáts Judit, PhD

**Tóth Emil kántori életútja
The Career Path of Chief Cantor Emil Tóth**

Tóth Emil felnőtt fejjel kezdte az előimádkozást tanulni. Évekig dolgozott pincérként Németországban és Svájcban, majd a visegrádi Silvanus Hotel étteremvezetője lett. Szeretett énekelni, és legnagyobb álma volt, hogy kántor lehessen. Ez a vágya pedig segítőre talált. Scheiber Sándor³ 1969-ben kérte fel Ádám Emilt⁴ a kántorképző kar elindítására, Ádám tanár úr pedig az egyéni tanítás mellett a rabbi- és kántornövendékekből kórust is létrehozott. A kórus néhány év múlva Goldmark nevét vette fel, megalakulásától fogva a mai napig Magyarországon egyedülálló módon zsidó kórusként működik Ádám Mária irányításával, aki immár 30 éve lépett édesapja nyomdokaiba.

A Goldmark kórus 1975 tavaszán visegrádi hajókirándulást tett, melynek során Ádám Emil beült a Silvanus Hotel éttermébe, és azt a séfet kérte magához, aki „kántor akar lenni”.⁵ Ajánlata úgy szólt, hogy szívesen tanítja a fiatalembert, emellett pedig a kórusba is elvárja. Munkás évek kezdődtek ezzel: Tóth Emil óriási szorgalommal vetette bele magát a liturgia tanulásába. A zene szeretete, jó hallása és zenei érzéke természettől fogva megvolt benne, de az eddigi repertoárnak, amit főleg olasz dalok képeztek, most egészen más irányt kellett szabni. Emil tanult Ádám tanár úrral a Rabbiképzőn, a Goldmark Kórusban és rendszeresen a tanár úr lakásán is. A kottaolvasás művészetét nem sajátította el tökéletesen, de a kotta mégis egyfajta kapaszkodót jelentett neki, követte a dallam mozgását és felismerte, ha ő vagy más eltért a leírt iránytól, jó hallása, türelme és szorgalma pedig átlendítette a nehézségeken.

³ Scheiber Sándor 1950-től haláláig a Rabbiképző Intézet igazgatója.

⁴ Ádám Emil (1905-1987) zeneszerző, zenepedagógus. Énektanárként és karvezetőként Debrecenben majd Budapesten tevékenykedett. 1969-ben, nyugdíjazásakor hívta Scheiber professzor az Országos Rabbiképző Intézetbe. Bővebben ld.: A Goldmark Kórus munkássága (Kiadja az Országos Rabbiképző-Zsidó Egyetem Goldmark Kórusa, Budapest, 2007). <http://www.or-zse.hu/hacofe/vol1/adammari-adamemil.htm>

⁵ Ádám Mária és Fekete László szóbeli közlése.

Dr. Tóth-Takáts Judit, PhD

**Tóth Emil kántori életútja
The Career Path of Chief Cantor Emil Tóth**

Ádám tanár úr iránymutatása és füzetei segítségével tanulta meg a liturgiát és az előimádkozást, majd bizonyos füzetekhez később is ragaszkodott: ilyen volt a „fekete füzet”, amely kántori kadenciákat és díszítéseket tartalmazott, vagy a „Carlebach-füzet”, amit Lisznyay Mária állított össze számára.⁶

Már első előimádkozói megszólalásain érződött a hitelesség, ahogy ezt minden visszaemlékező beszélgetőpartnerem egybehangzóan állította: úgy énekelt, mint egy ortodox kántor; mint aki gyerekkorától kezdve ezt hallotta és tanulta; amit az éneklése árasztott, az igazi „jiddiskeit” volt. Így történt, hogy a Goldmark Kórus szereplésein egyre többször énekelt szólót és Ádám tanár úr új műveiben kifejezetten az ő hangjára írt szólamot. 1977-ben a Rabbiképző centenáriumi ünnepségére komponálta Ádám Emil a 100. zsoltár című művét, benne Tóth Emilnek írt szólóval, amit az első előadás után gyakran és szívesen énekelt koncerteken; 1979-ben Bécsben, a kórus első külföldi fellépésén is több szólót énekelt.

1981-ben, Feleki Rezső főkántor halálával megüresedett a Rabbiképző zsinagógájának kántori pulpitususa. Scheiber Sándor Tóth Emilt kérte fel e tisztségre, aki ezt elfogadva egyben visszautasította a budai Frankel Leo utcai zsinagóga kántori állását. Ezzel megvalósult az, amit Ádám tanár úr előre látott, hogy Emil lesz a Rabbiképző kántora – a mondat második fele pedig néhány évvel később teljesedett be, amikor a Dohány utcai zsinagóga kántora Fekete László lett.⁷ Tóth Emil ekkorra már tudta a teljes szombati liturgiát és az ünnepeket, a következő évre pedig meg kellett tanulnia a nagyünnepi liturgiát is. 1982. nyarán Ádám Emil műtéten esett át és hosszasan lábadozott. Tanítványa szinte naponta járt fel hozzá, minden erősítő és gyógyító praktikát bevetett, hogy mestere talpra álljon és ő megtanulhassa a nagyünnepeket. Törekvését siker koronázta, és ettől kezdve több mint 30 éven át vezette a Rabbiképző zsinagógájának liturgiáját előimádkozásával, énekével. Az első időkben minden péntek délután az araszobában beszélte meg Ádám Emil, Kármán György és Tóth Emil az esti liturgiát:

⁶ Lisznyay Szabó Mária szóbeli közlése-

⁷ Ádám Mária szóbeli közlése.

Dr. Tóth-Takáts Judit, PhD

**Tóth Emil kántori életútja
The Career Path of Chief Cantor Emil Tóth**

melyik ima kap kiemelt szerepet, hol fog felcsendülni egy kántorszóló vagy kórusmű?⁸ Ádám tanár úrtól továbbra is tanult és aktívan részt vett a kórus életében, 1986-ban az izraeli hangversenykörúton és az olaszországi fellépésen; majd életének ez a „tanítvány” szakasza 1987-ben, Ádám Emil halálával lezárult.

Természetesen nem maradt komoly szakmai segítség nélkül – hogy csak a legnagyobbakat említsem, Kármán György és Lisznyay Mária szinte folyamatosan dolgoztak vele –, de mester, aki megmondhatta, hogy mit tanuljon meg és mit nem, hogy több számot hogyan állítson össze egy csokorba, hogy mi illik egy-egy tételhez és mi nem, ilyen mestere már nem volt többé. Ennek ellenére szakmai karrierje folyamatosan ívelt fölfelé. A mindennapos zsinagógai előimádkozás, az ünnepi liturgiák vezetése és a kóruséneklés mellett állandó szereplője – sokszor főszereplője lett kántorkoncerteknek, de nevével lehetett találkozni akár a Budapesti Tavasz Fesztivál műsorán, vagy egy-egy operaénekes társaságában. Gyakran szerepelt Az utódok reménysége című televíziós műsorban, liturgikus énekeket bemutatva szélesebb közönségnek.⁹ A Goldmark Kórus fellépésein és a kiadott cd-ken is szerepelt, mind kórus-, mind pedig szólóénekeivel.¹⁰ Repertoárját folyamatosan bővítette: a liturgikus énekfeldolgozások és az olasz dalok mellett komolyzenei műveket is énekelt, többek között Goldmark-dalokat, Verdi és Puccini operaáriákat. A '90-es években „a három tenor” mintájára „a három kántor” címmel több koncerten énekelt Sándor Györggyel és Fekete Lászlóval együtt. Többször énekelt külföldi hangversenyeken is, sőt hívták kántornak Németországba és Angliába, de ezeket a felkéréseket elutasította. Nagyon szerette Magyarországot... Előfordult, hogy zsinagógai kötelezettségei miatt egy-egy jobb felkérést lemondott és az is, hogy tiszteletdíj nélkül is elment énekelni. Természetesen a koncertek fizetés-kiegészítést is jelentettek (sajnos igen jól el lehet képzelni a különbséget egy étteremvezető és egy

⁸ Később, amikor szombaton már nem szólhatott az orgona a zsinagógában (ez volt Dr. Schönér Alfréd főrabbi feltétele az OR-ZSE zsinagóga vezetésének átvételkor), ezeket az előadásokat Ros Hasana előtt, szlichot éjszakáin lehetett hallani. Tóth Emilnek nem volt könnyű orgona nélkül énekelnie, sokszor Kármán Gyuri bácsi dúdolta be előre az imát, megadva ezzel a hangnemet és kezdőhangot.

⁹ Kármán György indította el az MTV zsidó vallási műsorát Az utódok reménysége címmel.

¹⁰ A Goldmark Kórus eddig kiadott cd-i: 1992. Eljött az ének ideje, 1996. És felnyitod az Emlékezők Könyvét..., 1999. Fűszerek kertje, 2001. Szól a kakas már...

Dr. Tóth-Takáts Judit, PhD

Tóth Emil kántori életútja The Career Path of Chief Cantor Emil Tóth

főkántor fizetése között). Emil mindig figyelt arra, hogy aki vele volt – énekes vagy hangszeres kolléga –, megkapja az őt illető összeget, ezt gyakran személyesen intézte.¹¹ Meghatározó személyiség volt, akire mindig lehetett számítani. Olyan alkalom is adódott aztán, hogy egy fellépés után sajátos humorral jegyezte meg: „nem elég, hogy pénzt nem adtak, de még a kávé is langyos volt!”¹²

A művek kiválasztása és a betanulás komoly folyamat volt nála, egy-egy feldolgozás vagy dal vita tárgyát képezhette, de a gyakorlás már szent feladatnak számított: az új művet először is le kellett kottázni és betanítani. Gyakran választott felvételtől, vagy más kántortól hallott művet, így szüksége volt olyan zenészekre, akik hallás után tudtak kottázni. Ebben és a betanítás folyamatában nagy segítségére volt Lisznyay Mária, Mandowsky Judit¹³ és Neumark Zoltán.¹⁴ Ezzel szorosan összefüggő feladat volt hangszeren (zongorán vagy orgonán) kíséreni őt, mivel kísérszólamot az énekszólalom alapján lehetett improvizálni, komponálni. Kaptam már én is ilyen egyszólamú énekkottát, amihez a kíséretet illetően semmiféle fogódzó nincs. Ez a fajta készség a zeneművészetben belül szinte külön szakma. Kiemelkedő tehetséggel kísérte Emil énekét Kármán György, Lisznyay Mária és Neumark Zoltán. Főkántor úr ösztönös tehetsége és jó füle nagy türelemmel társult, a gyakorlás során sokszor ő maga kért újra és újra egy frázist, amíg tökéletesen nem ment – és amit egyszer megtanult, azt onnantól fogva tudta! Sőt, a kíséretben is ragaszkodott az általa megismert és megszokott elő- vagy közjátékhoz. Mindemellett felvételekről is sokat tanult, vezetés közben – Mercsó nevű Mercédeszében¹⁵ – majdnem mindig kántori számokat hallgatott.

¹¹ Lisznyay Szabó Mária szóbeli közlése.

¹² Fekete László szóbeli közlése.

¹³ Zongoratanár, korrepetitor.

¹⁴ Zongoratanár, korrepetitor, az OR-ZSE kántorjelöltjeinek zongorakísérője.

¹⁵ Tóth Emil autóját minden beszélgetőpartnerem említette. Schőner Alfréd búcsúztató beszédében ld.:

<http://www.or-zse.hu/emil2017-1.htm>

Dr. Tóth-Takáts Judit, PhD

**Tóth Emil kántori életútja
The Career Path of Chief Cantor Emil Tóth**

Tóth Emil lételeme volt az éneklés. Szerette a közönséget, hangulatot teremtett és meg tudta osztani az éneklés örömét. Lehet mondani, hogy a pódiumon is pincér volt: feltálalta a zenét.¹⁶ A fellépések után pedig szó szerint is megvendégelte társait, gyakran előkerült az otthon készített sütemény, de ha úgy adódott, az egész kórust megvacsoráztatta. Talán világhírű séf is lehetett volna – közel ezer receptet tudott fejből.

Tóth Emil a Goldmark Kórus koncertjeinek állandó szólistája volt. Két jubileumi hangversenyt külön is kiemelnék: az egyik, Ádám Emil születésének 100. és a Goldmark Kórus megalakulásának 35. évfordulóján a Zeneakadémia nagytermében került megrendezésre. Erre az alkalomra komponálta Király László¹⁷ zeneszerző Zsoltárkantáta című művét, melynek 3., szóló tételét Tóth Emil énekelte. A másik koncert a Fischer Annie zeneiskolában volt pár évvel ezelőtt, 2014-ben, amikor a kórus fennállásának 45. évfordulóját ünnepelte. Emil ekkor már nem énekelt a kórusban, a próbák túl nagy megterhelést jelentettek számára. Megbeszélésük alapján azonban a kórusvezető, Ádám Mária várta őt a hangversenyre, hogy egy szóló számot énekeljen. Konkrét válasz nem jött, így nemhogy a műsorba nem került be, de nem is tudták felkonferálni... Az utolsó pillanatban érkezett – Neumark Zoltán hozta el szinte erővel. Nemigen lehetett érteni, ahogy bement, mit fog énekelni. De az énekhangja, az egészen más volt. Az első hangoknál megállt a teremben a levegő – még a leghátsó sorban ülő tizenéves fiúcsapat is abbahagyta a beszélgetést és tátott szájjal figyelt. Kicsit rekedtes hang volt már, néhol csúszkált is, de amilyen erő áradt belőle, amilyen hangulatot teremtett – ima az előadásban, előadás az imában.

¹⁶ Ádám Mária és Fekete László szóbeli közlése.

¹⁷ Király László Erkel Ferenc-díjas zeneszerző, a Goldmark Kórus tagja. Több kórusművet is komponált a kórus számára, a Zsoltárkantáta vegyeskarra, szólistákra és orgonára íródott, zenekari változata 2011-ben készült el.